

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Система внутрішнього контролю в банках та напрями її
удосконалення**

Студента 2 курсу 3м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Чубай Тетяна
Миколаївна

Науковий керівник
д.е.н., доцент

Савлук Сергій
Михайлович

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ У БАНКУ	6
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ УКРГАЗБАНКУ	
2.1. Загальний аналіз діяльності банку.....	15
2.2. Аналіз архітектури та функціонування системи внутрішнього контролю у банку.....	21
2.3. Аналіз системи внутрішнього контролю у банках України.....	33
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В БАНКУ	
3.1. Досвід зарубіжних банків щодо організації системи внутрішнього контролю.....	39
3.2. Шляхи удосконалення системи внутрішнього контролю в банках України.....	45
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність теми. Система внутрішнього контролю завжди належала до найважливіших елементів операційної та управлінської структури банку. Глобалізація ринків, жорстка конкуренція, впровадження нових банківських операцій, розвиток інформаційних технологій призвели до істотного ускладнення банківської системи і водночас збільшили небезпеку активації різних видів ризиків для неї. Все це спричинює як ускладнення завдань внутрішнього контролю, так і зростання його значення в діяльності банку. Національний банк України проголосив ризик – орієнтований підхід до оцінки діяльності банків а ефективна система внутрішнього контролю повинна стати надійним щитом для протидії ризикам банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна сфера внутрішнього контролю в банках привертає все більшу увагу науковців та практиків, оскільки є фундаментом для реалізації системи захисту банків від впливу багатьох видів ризиків притаманних банківській сфері та економіці загалом. Цю проблематику у своїх працях досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці та практики, зокрема, А.М. Герасимович [1], Л.М. Кіндрацька [2], О.І. Кіресєв [3], С.М. Лобозинська [4], О.А. Петрик [5], О.М. Сарахман [6], Т.Л. Шпаковська [7], Н.П. Шульга [8] та ін. Проте зазначені автори не розглядали питань доцільності єдиної методики Національного банку з функціонування системи внутрішньосистемного контролю та запровадження другого рівня контролю, який забезпечуватиме оперативне управління з боку Правління банку.

Метою роботи є розкриття теоретичних та практичних положень, що стосуються внутрішнього контролю в банку, а також розробка пропозицій щодо його удосконалення.

Для досягнення цієї мети були сформульовані такі **завдання**:

- провести огляд літературних джерел та розкрити особливості теоретичних та практичних аспектів оцінки ефективності внутрішнього контролю в банках України;
- провести аналіз сучасного стану внутрішньобанківського контролю в Україні;
- дослідження показників оцінки ефективності внутрішнього контролю банків України;
- обґрунтування необхідності вдосконалення внутрішнього контролю банків;
- розробити рекомендації щодо оптимізації внутрішньобанківського контролю в Україні.

Об'єктом дослідження є система внутрішнього контролю в банку. Предметом є теоретично-методичні засади імплементації і проведення внутрішнього контролю в банку.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці науковців. У процесі дослідження був застосований комплекс методів, до якого входять діалектичний метод, системний підхід до вивчення внутрішнього контролю в банках, метод аналізу і синтезу, метод експертних оцінок, статистичний метод.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативні акти з питань внутрішньобанківського контролю, офіційні дані Національного банку України, Державної служби статистики України, фінансова звітність комерційних банків, наукова та навчальна література, публікації, Інтернет ресурси, аналітичні дослідження, власні розрахунки.

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним дослідженням автора.

Публікації. Окремі результати дослідження знайшли відображення в науковій статті: Чубай Т.М. Система внутрішнього контролю в банках та напрями її удосконалення // Бізнес-процеси у кредитно-фінансових

установах / відп. ред. Н.П. Шульга. – К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2020.

– 212 с.

Обсяг та структура роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 56 сторінок. В роботі представлено 9 таблиць, 3 рисунки та використано 41 наукових джерела.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ У БАНКУ

Система внутрішнього контролю відноситься до найважливіших елементів операційної та управлінської структури банку. Внутрішній контроль, будучи функцією управління, виступає засобом двостороннього зв'язку між об'єктами управління і органом управління, інформуючи про дійсний стан об'єкта і фактичне виконання управлінських рішень. Основною його метою є об'єктивне вивчення фактичного стану справ у суб'єкта господарювання, виявлення та попередження тих факторів і умов, що негативно впливають на виконання прийнятих рішень і досягнення поставленої мети. Адекватна система внутрішнього контролю є засобом зміцнення корпоративного управління в банках. Безпосередньо сам внутрішній контроль є найважливішим компонентом як системи нагляду з боку органів, що регулюють банківську діяльність, так і внутрішніх управлінських систем банків. Законодавством України встановлено низку норм, що регулюють питання внутрішнього контролю в банках. У Положенні № 114 зазначено, що внутрішній контроль в банку – це сукупність процедур, які забезпечують достовірність та повноту інформації, що передається керівництву банку, дотримання внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку, збереження активів банку і його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень органів управління банку в досягненні мети, яка поставлена в стратегічних та інших планах банку [9].

Банківський контроль в енциклопедії банківської справи України визначається як діяльність банків, спрямована на попередження, фіксацію й усунення недоліків і порушень, а також надання правової допомоги в

питаннях фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій і громадян у процесі здійснення банківських операцій та користування банківськими послугами [10].

Даючи визначення поняттю «банківський контроль», дослідник Орлюк О.П. зазначає, що контроль, відповідно до чинного законодавства, передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності [11].

Г.Н.Белоглазова визначає систему внутрішньобанківського контролю як діяльність зі зменшення банківських ризиків та забезпечення керівництва банку, акціонерів і клієнтів потоками надійної інформації про діяльність банку [12].

В інших публікаціях внутрішній контроль визначено не як вид діяльності, а як систему організації роботи банку – тобто всі заходи, що вживаються банком для контролю за своїми активами, запобігання шахрайству, зведення до мінімуму помилок, перевірки точності і достовірності даних бухгалтерського обліку та звітності, забезпечення ефективності операцій та додержання внутрішніх положень і вказівок керівництва [13].

Окремі науковці стверджують, що фінансовий контроль комерційного банку зводиться до перевірки результатів діяльності на відповідність заданим параметрам [14].

Деякі українські дослідники визначають внутрішньобанківський контроль як процес перевірки правильності виконання банківських операцій і облікових записів за допомогою конкретних засобів і способів, поділяючи такий контроль на бухгалтерський та адміністративний [15].

На використанні у практичній банківській діяльності ефективних методів контролю, оцінки та моніторингу ризиків наголошує Н.М. Шелудько, вказуючи, що вони безпосередньо впливають на фінансову

стійкість банку з урахуванням масштабів ризику та виміру залежності доходів від змін окремих індикаторів ринку чи стану ринку в цілому [16].

Варто погодитись із твердженням В.М. Кочеткова, що "системи і методи контролю забезпечують ефективне дотримання основних напрямків політики банку". Автор відносить процеси оцінювання систем контролю до складової аналізу методів управління банком, в тому числі політичних та інших систем. Водночас, на думку автора, визначення суті контролю (суб'єкт управління здійснює облік і перевірку того, наскільки об'єкт управління виконує його настанови, основною метою контролю є блокування відхилень діяльності об'єкта управління від заданої програми) не включає визначення системи організації внутрішнього контролю з огляду на його стратегічні цілі [17].

Складові внутрішнього контролю:

- середовище контролю (загальне ставлення, обізнаність і дії управлінського персоналу щодо СВК та її важливості);
- процес оцінки ризиків суб'єкта господарювання;
- інформаційні системи, в тому числі пов'язані з ними бізнес-процеси, що стосуються фінансової звітності, і обмін інформацією;
- процедури контролю;
- моніторинг контролю.

Середовище контролю в свою чергу включає такі елементи:

- повідомлення інформації та впровадження етичних цінностей;
- обов'язок мати належний рівень компетентності;
- діяльність ради директорів;
- філософія, стиль роботи управлінського персоналу;
- організаційна структура суб'єкта господарювання;
- розподіл повноважень і відповідальності;
- кадрова політика, мотивація.

Процес оцінки ризиків діяльності суб'єкта господарювання є насамперед ідентифікацією бізнес-ризиків та вивченням того, як їх можливо мінімізувати. Ризики можуть змінюватися у розмірі, у ймовірності виникнення з-за: змін в операційному середовищі, появи нового персоналу, нових технологій, продуктів на етапі швидкого зростання банку та ін.

Інформаційні системи складаються з інфраструктури (фізичних та апаратних компонентів), програмного забезпечення, людей, процедур, даних.

Процедури контролю – політика і процедури на додаток до середовища контролю, розроблені управлінським персоналом для досягнення конкретних цілей суб'єкта господарювання. До процедур належать: арифметична перевірка, перевірка і підтвердження результатів звірянь; контроль за ІТ середовищем; візування документів і контроль за ними; порівняння внутрішніх даних з зовнішніми джерелами; порівняння результатів інвентаризації з даними обліку; обмеження прямого фізичного доступу до активів і записів у бухгалтерських книгах.

Моніторинг контролю – це процес, що оцінює якість контрольних дій через певний час, та існує для того, щоб гарантувати що засоби контролю продовжують діяти ефективно. Він може досягатися безперевними діями моніторингу, окремими оцінками (наприклад, внутрішнього аудиту) або їх комбінацією.

Основні цілі внутрішнього контролю:

- виробнича та фінансова ефективність діяльності (наскільки ефективно банк управляє своїми ресурсами та яка ймовірність збитків);
- надійність, повнота та своєчасність фінансової та управлінської інформації (об'єктивна інформація, що надається різним категоріям користувачів, повинна готуватися за загальноприйнятими принципами);

- дотримання діючих законодавчих та нормативних актів (з метою захисту репутації банку необхідно дотримуватися положень діючого законодавства, наглядових органів, внутрішніх документів банку).

Система внутрішнього контролю містить два автономних складових елементи: бухгалтерський та адміністративний контроль. Адміністративний контроль забезпечують внутрішні положення і директиви банку, вказівки та розпорядження керівництва стосовно надання дозволів на проведення операцій. Бухгалтерський контроль становить низку дій, спрямованих на захист активів та забезпечення точності й достовірності фінансової інформації.

Організація дієвої системи внутрішнього контролю – прямий обов’язок керівництва банку. Усі складові внутрішнього контролю обов’язково повинні документально відображатися у процедурах внутрішнього контролю, тобто у деталізованому проведенні кожної конкретної банківської операції. Будь яка процедура внутрішнього контролю складається з таких компонентів:

- опис операції;
- визначення відповідальності та підзвітності особи (підрозділу), що її виконує;
- розподіл обов’язків між виконавцями операції з метою розмежування контролю за обліковими записами та операціями за ними;
- схвалення операції;
- обмеження доступу до активів, облікових записів і сховищ;
- внутрішні перевірки та звірки до моменту виконання операції;
- автоматизований контроль;
- ротация персоналу.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду «Система внутрішнього контролю в банках: основи

організації» (вересень 1998 р.) ефективна система внутрішнього контролю є важливим компонентом управління банком і основою забезпечення його безпеки та стійкості.

Найбільш загальні принципи організації внутрішнього контролю в банках сформульовані в Базельських рекомендаціях «Система внутрішнього контролю в банках: Основи організації» (вересень 1998). Принципи організації внутрішнього контролю в банках (згідно з Базельськими рекомендаціями «Система внутрішнього контролю в банках: Основи організації») [18] є такими:

1. Рада директорів несе відповідальність за створення і функціонування адекватної прийнятним ризикам системи внутрішнього контролю. Її члени повинні мати необхідні знання та досвід. Створення комітету з аудиту для допомоги раді директорів.

2. Менеджмент несе відповідальність за реалізацію затвердженої радою директорів стратегії, оцінює та контролює банківські ризики. Повинна бути задокументована чітка система правил обміну інформацією, розподілу повноважень. Персонал постійно підвищує кваліфікацію, працівники відділу контролю повинні заохочуватися.

3. Усі працівники повинні приймати відповідну участь у внутрішньому контролі. Менеджмент повинен демонструвати своєю поведінкою значення високої культури банківського контролю, не створювати стимулів для працівників, які ігнорують майбутні ризики заради короткострокових результатів.

4. Суттєві ризики повинні оцінюватися на постійній індивідуальній і консолідованій основі. Ефективна оцінка ризику повинна охоплювати внутрішні та зовнішні фактори, розгляд різних сценаріїв, а також співставляти витрати на контроль з набуваними вигодами.

5. Проведення контролю передбачає: розроблення правил і процедур контролю та перевірку виконання їх. Приклади: рада директорів

співставляє фактичні та заплановані результати, що допомагає виявити недоліки контролю, помилки та шахрайства; керівники підрозділів на більш детальній і регулярній, ніж рада директорів, основі проводять перевірки; необхідність обмеження доступу до матеріальних цінностей, інвентаризації; перевірка дотримання лімітів ризику; надання спеціальних повноважень при угодах, що перевищують встановлені ліміти; періодичні підтвердження рахунків.

6. Чіткий розподіл повноважень, мінімізація сфер потенційного конфлікту інтересів з метою уникнення можливості маніпулювання інформацією або ризику втрати майна.

7. Ефективний внутрішній контроль потребує надійної, своєчасної, доступної та відповідним чином оформленої інформації зсередини та ззовні.

8. Інформаційні системи банку, у тому числі електронні, повинні знаходитися під особливим контролем: процедури відновлення функцій, процедури супроводження, внутрішні резервні процедури, контроль за безпекою доступу, контроль за результатами редагування, тестування програми відновлення банківських операцій.

9. Організаційна структура має забезпечувати адекватний потік інформації – угору (для забезпечення вищого менеджменту даними про ризику та існуючий стан справ), униз (для доведення цілей та стратегії банку, процедур і порядків до менеджерів і працівників) та по горизонталі (інформація з одного підрозділу повинна бути доступною іншим зацікавленим).

10. Моніторинг, оцінка основних ризиків, що проводиться підрозділами банку та внутрішнім аудитом, – частина повсякденної діяльності. Вище керівництво повинне розподілити обов'язки щодо дискретного та постійного моніторингу, а також по підрозділах. Повинна проводитися самооцінка системи внутрішнього контролю в

підрозділах, результати якої своєчасно повідомляються керівництву відповідного рівня.

11. Служба внутрішнього аудиту, що забезпечує незалежну оцінку адекватності внутрішнього контролю, повинна підпорядковуватися раді директорів (або комітету з аудиту) і бути укомплектованою висококваліфікованими працівниками. Періодичність і глибина перевірок служби мають відповідати складності й ризикам діяльності.

12. Недоліки внутрішнього контролю повинні в міру їх виявлення доводитися контрольними службами до відповідного керівництва, а в разі суттєвих недоліків – раді директорів. Рада директорів повинна періодично розглядати звіти, що підсумовують всі недоліки внутрішнього контролю, оскільки ізольований розгляд незначних на перший погляд проблем може не виявити великі негативні тенденції в цілому щодо банку.

13. Наглядові органи повинні вимагати наявності ефективної системи внутрішнього контролю та вжиття відповідних заходів у випадку її неефективності та неадекватності притаманним ризикам діяльності.

Відповідно до Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, затвердженого Постановою Правління Національного банку України 11.06.2018 р. №64, підрозділ контролю за дотриманням норм як складова другої лінії захисту/системи управління ризиками здійснює такі функції [19]:

- забезпечує організацію контролю за дотриманням норм законодавства, внутрішніх документів і відповідних стандартів професійних об'єднань;
- забезпечує моніторинг змін у законодавстві та відповідних стандартах професійних об'єднань, здійснює оцінку впливу таких змін на процеси та процедури, а також забезпечує контроль за імплементацією відповідних змін у внутрішні документи;

- забезпечує контроль за взаємовідносинами з клієнтами та контрагентами з метою запобігання участі та/або використанню банку в незаконних операціях;
- забезпечує управління ризиками, пов'язаними з конфліктом інтересів, що можуть виникати на всіх рівнях організаційної структури, прозорість реалізації процесів;
- забезпечує організацію контролю за дотриманням норм щодо своєчасності й достовірності фінансової та статистичної звітності;
- забезпечує організацію контролю за захистом персональних даних відповідно до законодавства України;
- виконує інші функції.

Складовими системи внутрішнього контролю є об'єкти та суб'єкти. У таблиці 1.1 наведено суб'єкти внутрішнього контролю та їх функції.

Таблиця 1.1

Суб'єкти СВК банку*

Суб'єкти СВК	Функції
Рада банку/комітети ради	забезпечують функціонування СВК
Підрозділ 3-ої лінії захисту	оцінює ефективність СВК
Правління банку/комітети правління	здійснюють поточне управління СВК
Підрозділи 2-ої лінії захисту	виконують моніторинг ефективності СВК
Підрозділи 1-ої лінії захисту	здійснюють заходи з контролю в межах СВК

* Примітка: побудовано автором за даними [20]

До об'єктів належать: активи, стан їх використання; власний капітал, зобов'язання, доходи, витрати та фінансові результати; система бухгалтерського обліку та система управління банком; фінансова та не фінансова інформація; ресурси банку; процеси, що відбуваються в банку; види діяльності.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ УКРГАЗБАНКУ

2.1. Загальний аналіз діяльності банку

Укргазбанк - універсальний банк з фокусом на еко-банкінгу. Основні бізнес напрямки: корпоративний бізнес, МСБ, роздрібний бізнес. Банк працює з 1993 року. У 2009 році Міністерство фінансів України стало власником контрольного пакету акцій АБ “Укргазбанк”, яким на той момент керувала тимчасова адміністрація. Після переходу банку у державну власність він відновив повноцінну діяльність.

В цілому, за останні 27 років державні банки зарекомендувало себе як достатньо надійні. Укргазбанк займає 8 місце у рейтингу надійності, що наведено у табл.2.1

Таблиця 2.1

Найбільш надійні банки України*

Найвищий рівень	1.Укрсиббанк; 2.Credit Agricол ; 3.Кредобанк
Високий рівень	4.Правекс банк; 5.Райффайзен банк Аваль
Стабільний рівень	6.Ощадбанк; 7.Укрексімбанк ; 8.Укргазбанк; 9.Приватбанк
Достатній рівень	10.Прокредит банк; 11.ОТП банк

*Примітка: побудовано автором за джерелом [21]

За період з 01.01.2020 по 01.10.2020 активи АБ «УКРГАЗБАНК» виросли на 32,08% до 157,356 млрд. грн., а кредитний портфель Банку збільшився на 9,82% і склав 42,813 млрд. грн. Станом на 01.01.2020 кредитний портфель Укргазбанку (до вирахування резервів) зменшився на 7 432 млн. грн. у порівнянні з 01.01.2019. Зменшення кредитного портфеля відбулося за рахунок кредитів, наданих клієнтам корпоративного бізнесу – з 42 269 млн.грн. у 2018 році до 35 513 млн. грн. у 2019 році . Кредитний портфель клієнтів МСБ збільшився з 4 930 млн. грн. у 2018 році до 5 267 млн.грн. у 2019 році. Укргазбанк сформував резерви під заборгованість за кредитами станом на 01.01.2020 в обсязі 7 225 млн.грн. або 15,6% від кредитного портфелю (станом на 01.01.2019 – 8 406 млн. грн. або 15,7%). У таблиці 2.2 представлено структуру кредитного портфелю АБ «Укргазбанк» за період 2016-2020 рр..

Таблиця 2.2

Структура кредитного портфелю в АБ “ Укргазбанк” за період 2016-2020 рр., %*

	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
Кредити клієнтам корпоративного бізнесу	73,2	76,7	81,1	79,9	83,3
Кредити клієнтам МСБ	2,1	4,1	4,9	12,9	10,6
Кредити фізичним особам	24,7	19,2	14	7,2	6,1
Всього	100	100	100	100	100

* Примітка: побудовано автором

За 4 роки питома вага кредитів корпоративним клієнтам виросла з 73,2% до 83,3%, ще швидше зростала частка кредитів МСБ, натомість частка кредитів фізичним особам впала в 4 рази. Це свідчить про принципову зміну стратегії і моделі діяльності банку зі змішаної на

корпоративну з очікуванням зниження рівня ризикованості кредитних операцій.

Рівень непрацюючих кредитів банків України залишається значним. Майже половину обсягу кредитного портфеля банків складають непрацюючі кредити (48%, або 536 млрд грн), з яких 73%, або 391 млрд грн акумульовано у банках державного сектору. Державні банки отримали нові незалежні ради, одним з ключових завдань яких є затвердження Стратегії управління проблемними активами та оперативного плану її реалізації для вирішення проблем, пов'язаних з великими обсягами проблемних активів. У I півріччі 2020 року спостерігалось деяке зростання працюючого та непрацюючого кредитних портфелів банків України. При цьому, Укргазбанк має найменший обсяг та частку портфелю непрацюючих кредитів серед банків державного сектору. За I півріччя 2020 року обсяг непрацюючих кредитів банку скоротився на 10%, або на 0,8 млрд грн. Частка неробочих кредитів (NPL) в кредитному портфелі АБ «УКРГАЗБАНК» за період з 01.01.2020 по 01.11.2020 зменшилась на 4,60 п.п.: з 20,71% до 16,11%. На рис.2.1 наведені обсяги непрацюючих кредитів державних банків у розрізі юридичних та фізичних осіб станом на кінець першого півріччя 2020 року.

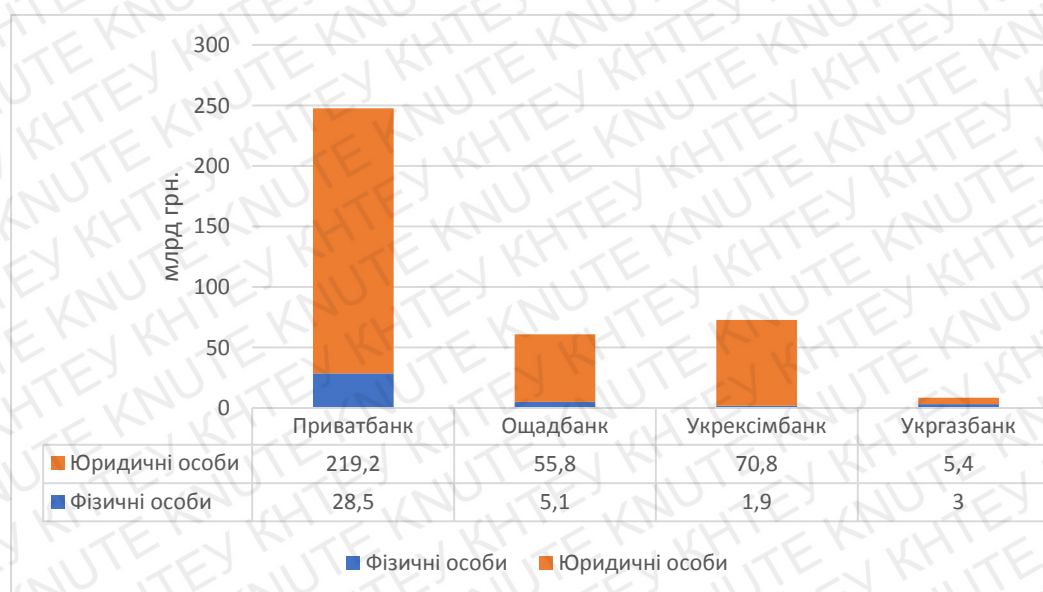

Рис.2.1 Непрацюючі кредити банків державного сектору станом на 01.07.20*

*Примітка: складено автором

На відміну від Приватбанка, в якого за 1 півріччя 2020 року непрацюючий кредитний портфель юридичних осіб зріс на 3%, в Укргазбанку зменшився на 15%. Щодо непрацюючих кредитних портфелів фізичних осіб, Укргазбанк також показує кращий результат - підвищення всього на 2%, в той час як в Приватбанку зафіксовано зростання на 8%. Такі результати свідчать про те, що Укргазбанк інтенсивно розчищає баланс, а саме здійснює продаж, списання та реструктурування непрацюючих кредитів.

2 грудня 2020 року Рейтинговий комітет РА «Експерт-Рейтинг» прийняв рішення про оновлення кредитного рейтингу ПАТ АБ «УКРГАЗБАНК» за національною шкалою на рівні uaAA+. Позичальник з рейтингом uaAA+ характеризується дуже високою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками. Агентство IBI-Rating повідомляє про підтвердження кредитного рейтингу АБ «УКРГАЗБАНК» на рівні uaAA зі зміною прогнозу рейтингу на «позитивний». Рейтинг надійності банківських вкладів підтверджено на рівні «5+» (відмінна надійність). У таблиці 2.3 Наведені результати оцінювання рейтинговим агентством «Українське кредитно-рейтингове агентство» за період 2016-2020 рр.

Таблиця 2.3

Кредитний рейтинг Укргазбанк 2016-2020рр.*

	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	30.11.2020
рівень	uaA+	uaAA-	uaAA	uaAA	uaAA

*Примітка: виконано автором за джерелом [22]

Підтвердження рейтингів АБ «УКРГАЗБАНК» зі зміною прогнозу кредитного рейтингу на «позитивний» обумовлено очікуваним входженням в капітал нового стратегічного інвестора – Міжнародної фінансової корпорації (IFC); тривалим покращенням ринкових позицій та диверсифікації діяльності за рахунок залучення нових клієнтів; високими

показниками капіталізації та ліквідності; доброю якістю активів та достатнім рівнем резервування проблемної заборгованості; високими показниками ефективності основної діяльності, а також підтримкою з боку держави. В той же час, Рейтингове агентство враховує наявність концентрації кредитного портфеля за основними позичальниками, збереження високої чутливості банківської системи до операційних ризиків, що зумовлено волатильністю законодавчого поля, складною ситуацією в економіці, а також сповільненням ділової активності внаслідок погіршення епідеміологічної ситуації в країні та ймовірності повторного введення економічних та адміністративних обмежень до економічних суб'єктів та населення.

За період з 02.01.2020 по 02.11.2020 регулятивний капітал Укргазанку (Н1) виріс на 12,50% і склав 8,116 млрд. грн., що в 40,58 разів перевищило граничне значення, встановлене НБУ для даного нормативу на рівні 200 млн. грн. Н2 банку склав 15,04%, що на 5,04 п.п. перевищувало встановлене регулятором граничне значення, але було на 6,72 п.п. менше, ніж середньо-ринковий показник. Станом на 02.11.2020 Н3 Банку склав 14,89%, що на 7,89 п.п. перевищувало встановлене НБУ граничне значення, але було на 0,85 п.п. менше ніж середній показник даного нормативу по банківській системі України. Н6 Укргазбанку склав 85,71%, що на 25,71 п.п. перевищувало встановлене регулятором граничне значення, але було на 2,79 п.п. менше, ніж середньо-ринковий показник. Станом на 01.11.2020 LCR_{вв} банку склав 243,95%, що було в 2,44 рази більше, ніж встановлене НБУ нормативне значення. LCR_{ів} Банку склав 134,71%, що на 34,71 п.п. перевищувало встановлений регулятором граничний рівень. У таблиці 2.4 наведені економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції системно важливих банків України станом на 01.11.2020.

Таблиця 2.4

**Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції
системно важливих банків України станом на 01.11.2020***

Найменування банку	Н1, тис.грн	Н2	Н3	Н6	Н7	Н8	Н9	Н1 1	Н1 2	Л13 -1	Л1 3-2	LCR вв	LC Riv
АТ "Укресімбанк"	1689186 7,73	25, 11	18, 42	89,2 0	20, 80	2,02	136, 66	0, 02	0, 19	2,02	0,1	657, 83	547, 45
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	1004741 6	16, 82	11, 74	88,8 5	15, 28	15,2 8	9,56	0, 80	0, 84	6,79	0,1 5	298, 86	649, 60
АТ "ПУМБ"	8287339	19, 04	14, 35	101, 64	10, 88	22,1 2	11,2 4	0, 12	0, 15	0,46	0,2 9	195, 26	196, 24
АТ "УКРСИББАНК"	7287521	24, 48	20, 89	100, 45	19, 99	226, 68	13,1 3	0, 02	0, 03	7,12	0,0 2	307, 30	217, 51
АБ "УКРГАЗБАНК"	8116372	15, 04	14, 89	85,7 1	14, 29	208, 42	0,27	0, 05	0, 10	4,56	3,2 6	243, 95	134, 71
АТ "Ощадбанк"	1859485 5	18, 43	12, 55	74,0 4	19, 99	155, 90	0,39	0, 05	0, 14	118, 22	0,1 8	384, 20	237, 13
АТ КБ "ПриватБанк"	3536084 1	28, 09	14, 10	90,4 9	9,6 5	0,00	0,18	0, 06	0, 08	98,6 5	0,3 5	269, 38	245, 01

*Примітка: виконано автором за джерелом[23]

Таким чином, станом на початок листопада 2020 року АБ «УКРГАЗБАНК» був добре забезпечений ліквідністю, на що вказують відповідні нормативи Банку (Н6, LCRвв та LCRiv), які з помітним запасом перевищували встановлені НБУ граничні значення. При цьому, високі показники нормативів LCRвв LCRiv свідчать про наявність у Укргазбанку вагомого запасу ліквідності для покриття відтоку коштів клієнтів протягом 30 днів в кризових умовах.

Наведені цифри дають змогу зробити висновок, що в АБ «Укргазбанку» діє досить збалансована система внутрішнього контролю. Про це свідчать прийнятні показники непрацюючих активів у порівнянні з іншими державними банками, високий рівень ліквідності, достатня

рентабельність, відсутність порушень фінмоніторингу, а також відсутність заходів впливу з боку НБУ.

2.2 Аналіз архітектури та функціонування системи внутрішнього контролю у банку

Укргазбанк неухильно підтримує репутацію надійного та прозорого банку, діяльність якого відповідає вимогам чинного законодавства України. Це обумовлено як обраною стратегією керівництва, так і наявністю дієвої системи внутрішнього контролю, що забезпечує законність, ефективність і безпеку банківських операцій, захищає від потенційних ризиків і втрат. Інтереси клієнтів захищені надійною системою внутрішнього контролю, професіоналізмом і високою відповідальністю персоналу.

В АБ «УКРГАЗБАНК» впроваджена ефективна система внутрішнього контролю, яка включає в себе дієві процедури захисту від потенційних помилок, порушень, втрат та збитків та забезпечує надійність, законність, ефективність, а також безпеку банківських операцій. Система внутрішнього контролю банку спрямована на забезпечення ефективності та результативності здійснення операцій Банку, ефективності управління ризиками, активами і пасивами, забезпечення повноти, своєчасності та достовірності ведення бухгалтерського обліку та надання фінансової, статистичної звітності тощо. Функціонування системи внутрішнього контролю Банк забезпечує шляхом:

- контролю керівництва Банку за дотриманням законодавства України та внутрішніх процедур Банку;
- розподілу обов'язків під час здійснення діяльності Банку;
- контролю за функціонуванням системи управління ризиками;

- контролю за інформаційною безпекою та обміном інформацією; проведення моніторингу системи внутрішнього контролю.

Суб'єктами системи внутрішнього контролю в Банку є: Наглядова рада Банку, Правління Банку, служба внутрішнього аудиту, головний бухгалтер і його заступники, департамент ризик-менеджменту, керівники структурних підрозділів і працівники, які здійснюють внутрішній контроль відповідно до наданих повноважень. [24].

Процедури внутрішнього контролю Укргазбанку передбачають:

- звітування колегіальним органам Банку щодо рівня ризиків Банку, виконання бюджету, оцінки ефективності функціонування СВК, дотримання затверджених показників діяльності;
- багаторівневий контроль за діяльністю Банку;
- перелік заходів (дій) Банку для забезпечення контролю за наявністю активів Банку;
- перелік заходів (дій) Банку для забезпечення контролю за доступом до інформації з обмеженим доступом;
- відображення всіх операцій Банку в бухгалтерському обліку;
- перевірку повноти, достовірності та своєчасності складання фінансової, статистичної, управлінської, податкової та іншої звітності;
- постійне оцінювання адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю.

Що стосується результатів функціонування протягом 2019 року системи внутрішнього аудиту, то департаментом внутрішнього аудиту в рамках плану роботи:

- 1) Проведено 14 аудиторських перевірок, проектів та консультацій, зокрема: 5 загальних аудитів, 5 тематичних аудитів, 2 подальші контрольні перевірки, 1 проект, 1 консультація.

- 2) Виявлено та висвітлено в аудиторських звітах ризикові питання діяльності Банку, зокрема в частині: кредитних операцій та розрахунку розміру кредитного ризику; організації процесу здійснення фінансового моніторингу, запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму; організації інкасації та перевезення цінностей; - організації та стану управління СУІБ; коректності розрахунку/отримання доходів Банком.
- 3) Оцінювався рівень ризику за напрямками банківської діяльності (процесами), у т.ч. в розрізі категорій ризиків, а також здійснювалась оцінка ефективності функціонування системи внутрішнього контролю.
- 4) Надавались відповідні рекомендації та здійснювався моніторинг їх виконання з метою виправлення встановлених аудитором у 2019 році порушень, посилення внутрішнього контролю й мінімізації ризиків.

Вагомою складовою внутрішньобанківського контролю, є комплаєнс, який трактується як відповідність діяльності банку законодавству, стандартам та етичним нормам ведення бізнесу, тобто засвідчує юридично-правову компетенцію банківських службовців.

Термін “комплаєнс” для фінансової системи України є відносно новим. Його використання започаткувалось з приходом на вітчизняний ринок дочірніх компаній західних фінансових структур, для яких ця функція є законодавчо обов’язковою і, тому, добре сформованою. З огляду на це, поняття “комплаєнс” чітко не визначене на законодавчому рівні, як і його попереджувальні заходи та процедури здійснення, але воно використовується в регламентуючих документах НБУ. Так, зокрема, в Положенні про організацію внутрішнього контролю в банках України комплаєнс означає дотримання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх документів банку, у тому числі процедур[25]. В цьому ж документі визначено поняття “комплаєнс-ризик” як ризику юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати

репутації внаслідок невиконання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх документів банку, у тому числі процедур.

Для здійснення Національним банком поточного нагляду, спрямованого на своєчасне реагування на виявлені в діяльності банків порушення у сфері протидії легалізації злочинних доходів в банківській системі було використано певний адміністративний ресурс, в результаті чого створено спеціальний структурний підрозділ НБУ – Департамент фінансового моніторингу.

Одним з головних завдань банків, є забезпечення ефективної діяльності внутрішньобанківських служб фінансового моніторингу, які в процесі здійснення моніторингових процедур мають скеровувати зусилля на такі ключові моменти, як: виявлення осіб, що сприяють вчиненню злочину; визначення основних способів та можливих схем відмивання та розкрадання коштів; налагодження тісної взаємодії з регулятором та спеціально уповноваженим органом. Це дасть можливість мінімізувати, або навіть і уникнути ризиків відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, серед яких виділяють три його складові: ·ризик країни; ·ризик клієнта; ·ризик послуги [26].

Система внутрішнього контролю охоплює всі етапи його діяльності та включає:

- попередній контроль, який проводиться до фактичного здійснення операцій Банку та забезпечується в частинах: підбору персоналу, залучення і розміщення грошових коштів, матеріальних ресурсів, розроблення та запровадження нових продуктів;
- поточний контроль, який проводиться під час здійснення операцій Банку і включає контроль за дотриманням законодавчих актів та внутрішніх документів Банку щодо здійснення цих операцій, контроль за

достовірним відображенням операцій у бухгалтерському обліку, контроль за збереженням майна Банку;

— подальший контроль, який проводиться після здійснення операцій Банку та полягає в перевірці обґрунтованості та правильності здійснення операцій, відповідності документів установленим формам і вимогам до їх оформлення, виявленні причин порушень і недоліків та визначенні заходів з їх усунення, перевірці повноти і достовірності даних фінансової, статистичної та іншої звітності.

Стратегія ризик-менеджменту Банку базується на дотриманні принципу беззбитковості діяльності та спрямована на забезпечення оптимального співвідношення між прибутковістю окремих бізнес-напрямів та рівнем ризиків, що приймає на себе Банк, здійснюючи певні операції.

В процесі управління ризиками задіяні Наглядова Рада, Правління, Управління внутрішнього аудиту та спеціалізований підрозділ — Департамент ризик-менеджменту. Правління Банку є відповідальним за функціонування системи внутрішнього контролю та управління ризиками. Наглядова рада систематично відстежує стан управління ризиками, впливає на обрану Правлінням схильність до ризиків. Управління внутрішнього аудиту здійснює перевірку та тестування систем внутрішнього контролю та управління ризиками. Серед основних функцій Департаменту ризик-менеджменту: забезпечення проведення кількісної та якісної оцінки ризиків, на які наражається банк; забезпечення методології з управління ризиками; створення системи для автоматизованого ведення та оброблення бази даних щодо ризиків; ідентифікація і моніторинг порушення лімітів; аналіз можливих сценаріїв; підготовка звітності щодо ризикових позицій та надання рекомендацій Правлінню щодо їх оптимального значення; участь в кредитному процесі в частині оцінки фінансового стану позичальників та оцінки ліквідності забезпечення, аналізу кредитних продуктів та процесів.

Класифікація ризиків за ступенем впливу на Банк:

- кредитний ризик;
- ризик ліквідності;
- операційний ризик;
- ризик зміни процентної ставки;
- валютний ризик;
- ринковий ризик.

Комітети та комісії, які приймають участь в процесі управління ризиками:

- Кредитна Рада;
- Кредитний комітет;
- Роздрібний кредитний комітет;
- Кредитні комісії дирекцій/відділень;
- Роздрібні кредитні комісії дирекцій
- Комісія контролю якості кредитного портфеля;
- Комітет з питань управління активами та пасивами(КУАП);
- Оперативна комісія КУАП;
- Комітет з питань управління операційними ризиками (КУОР).

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із Банком(його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. [27] Кредитний ризик є в усіх видах діяльності де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника. Основним органом управління кредитним ризиком в Банку є Правління, до повноважень якого входить формування кредитної політики, затвердження кредитних політик та процедур, затвердження основних фінансових параметрів кредитної діяльності. Кредитна Рада, Кредитний комітет, Роздрібний кредитний комітет є виконавчими комітетами Правління, до складу яких входять керівники підрозділів, що приймають участь в кредитному процесі:

Департаменту клієнтської політики, Департаменту ризик-менеджменту, Юридичного депертаменту, Департаменту банківської безпеки та ін. Для моніторингу кредитного портфелю щомісячно Департаментом ризик-менеджменту проводиться аналіз концентрацій вкладень банку по галузям економіки, географічним регіонам, окремим програмам. Аналізується рівень проблемної заборгованості в розрізі підрозділів банку, достатність сформованих резервів. В банку створена Комісія контролю якості кредитного портфеля, яка на постійній основі проводить моніторинг кредитних портфелів підрозділів банку. Управління проблемних активів займається виявленням проблемних активів на ранніх стадіях та роботою по стягненню простроченої заборгованості.

Кредитний рейтинг України, згідно з класифікацією міжнародних рейтингових агентств станом на 30 вересня 2020 року, відповідав рівню В (2019: В). Інвестиції, які оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, а саме: облігації внутрішньої державної позики та муніципальні облігації, що не мають рейтингу, – були віднесені Банком до категорії рівня В, виходячи з суверенного кредитного рейтингу України. Інші залишки грошових коштів та їх еквівалентів, коштів у кредитних установах та інвестицій, які оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, класифікуються з урахуванням поточних кредитних рейтингів, присвоєних міжнародними рейтинговими агентствами. У випадку, якщо контрагент не мав встановленого міжнародного рейтингу на звітну дату, Банк використовував міжнародні кредитні рейтинги, встановлені материнським компаніям, а у випадку, якщо власником контрагента виступає уряд чи держава, використовувався відповідний суверенний рейтинг країни власника. Найвищий можливий рейтинг – ААА. Інвестиційний рівень фінансових активів відповідає рейтингам від ААА до ВВВ-. Фінансові активи з рейтингом нижче ВВВ- відносяться до спекулятивного рівня, відповідно до прийнятої міжнародної практики. У

таблиці 2.5 представлена класифікація за кредитними рейтингами фінансових активів банку, що мають такі рейтинги:

Таблиця 2.5

**Класифікація за кредитними рейтингами фінансових активів
Укргазбанку станом на 30.09.2020***

	AAA – A	BBB – B	Нижче B	Не мають рейтингу	30 вересня 2020
Грошові кошти та їх еквіваленти (за винятком коштів у касі)	17 119 165	7 578 004	10 980 129	-	35 677 298
Кошти у кредитних установах	-	18 308	-	434 848	453 156
Похідні фінансові активи	580	1143	-	53	1776
Інвестиції, які оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	5 724 967	66 882 765	-	4 652	72 612 384

*Примітка: побудовано автором

У 2019 році, де грошові кошти та їх еквіваленти (за винятком коштів у касі) за рейтингом AAA-A сягали 24 262 370, що є на 7 143 205 більше, ніж на кінець третього квартала 2020 року. Проте, показники за рівнем BBB-B є вищими на 30.09.2020, ніж на кінець 2019 року.

Ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.[28] Основним органом управління ризиком ліквідності в Банку є Правління, до повноважень якого входить формування політики з управління ліквідністю, затвердження відповідних політик та процедур. Комітет з питань управління активами та пасивами (КУАП) є виконавчим комітетом Правління, до функцій якого входить втілення політики управління ліквідністю, прийняття поточних рішень щодо управління ліквідністю, затвердження внутрішніх лімітів Банку. Управління ліквідністю в Банку розподіляється на 3 складові: щоденне управління ліквідністю, поточне управління ліквідністю та довгострокове управління ліквідністю. Управління миттєвою ліквідністю здійснюється Казначейством банку шляхом аналізу залишків на кореспондентських рахунках на початок дня, даних платіжного календаря щодо надходжень та відтоку коштів, планів підрозділів Головного Банку по операціям на протязі дня, інформації про рух коштів на рахунках клієнтів. Управління поточною ліквідністю (строком на 1 місяць) здійснюється Департаментом ризик-менеджменту шляхом визначення потреб банку у ліквідних коштах – при цьому застосовується метод джерел і використання коштів, який полягає у визначенні величини розриву ліквідності на протязі заданого періоду, що дорівнює різниці між очікуваними надходженнями і потенційними відтоками грошових коштів. Управління довгостроковою ліквідністю(на строк більше 1-го місяця) здійснюється Департаментом ризик-менеджменту за методом ресурсного розриву(шляхом оцінки ступеня невідповідності строкової структури активів строковій структурі пасивів).

Операційний ризик — це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи

внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи. Основним органом управління операційно-технологічним ризиком в Банку є Правління, до повноважень якого входить формування політики з управління операційно-технологічним ризиком, затвердження відповідних політик та процедур. Комітет з питань управління операційними ризиками(КУОР) є виконавчим комітетом Правління, до функцій якого входить втілення політики управління операційним ризиком, удосконалення бізнес-процесів, запровадження систем внутрішнього контролю. Організацію роботи з мінімізації операційного ризику та контроль за виконанням рішень КУОР і рекомендацій Управління внутрішнього аудиту здійснює Департамент ризик-менеджменту. Контроль за операційним ризиком здійснюється Управлінням внутрішнього аудиту в частині надання рекомендацій структурним підрозділам Банку на стадії розроблення і впровадження нових продуктів, процесів, систем, проведення аудиту діяльності структурних підрозділів Банку, Департаментом інформаційних технологій в частині забезпечення коректності функціонування програмних комплексів банку, створення комплексної системи інформаційної безпеки банку, Департаментом супроводження та підтримки операційної діяльності в частині розробки методології організації та ведення бухгалтерського обліку та дотримання структурними підрозділами вимог облікової політики банку.

Ризик зміни процентної ставки –це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Основним органом управління ризиком зміни процентної ставки в Банку є Правління. Функції проведення політики управління процентним ризиком, прийняття рішень щодо управління процентним ризиком, у тому числі рішення щодо зміни рівня процентних

ставок, організації моніторингу та перегляду процентних ставок за видами валют, у розрізі строків, видів продуктів, організації контролю за дотриманням допустимого рівня процентного ризику та виконанням відповідних рішень структурними підрозділами покладаються на КУАП. Департамент ризик-менеджменту оцінює вартість зобов'язань та прибутковість активів, відповідність термінів погашення активів та зобов'язань, рентабельність активів банку, чистої процентної маржі, спреду банку, надає рекомендації Комітету з питань управління активами та пасивами щодо зміни процентних ставок за депозитними та кредитними продуктами.

Валютний ризик виникає через наявність потенційного ризику для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали. Управління валютним ризиком базується на обраній стратегії менеджменту валютного ризику, яка включає у себе наступні елементи: централізація управління валютним ризиком, використання усіх можливих заходів уникнення ризику, що призводить до значних збитків, контроль та мінімізація сум збитків, якщо не існує можливості уникнення ризику, хеджування валютного ризику за умов неможливості його уникнення. Основним інструментом управління валютним ризиком у банку є лімітування. Банк застосовує цей інструмент шляхом встановлення лімітів на загальну відкриту валютну позицію по банку в цілому, у розрізі підрозділів та операцій; суму можливих збитків від зміни валютного курсу; казначейські операції(арбітражні конверсійні операції, казначейські неторговельні операції із готівковою іноземною валютою, операції із банківськими металами). Основні позиції активів та зобов'язань у іноземних валютах, а саме: долар США, євро та ін. Валюти) за останні 5 років року представлені у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Активи та зобов'язання за 2016-2020 рр.*

	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	30.09.2020
Всього активи	53 896 513	69 212 317	82 224 472	119 137 235	157 354 535
Всього зобов'язання	48 591 727	63 584 139	1 339 675	110 839 135	147 883 829
Активи до отримання	2 291 158	1 362 577	1 339 675	1 556 298	6 311 421
Активи до відправлення	2 298 038	1 365 442)	1 340 983	1 599 808	6 438 286

*Примітка: виконано автором

Процентний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу Банку, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок на ринку. Цей ризик впливає як на прибутковість Банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів. Наведена нижче таблиця відображає чутливість до можливих змін у процентних ставках при незмінному значенні всіх інших змінних звіту про прибутки та збитки та інший сукупний дохід Банку. Чутливість звіту про прибутки та збитки та інший сукупний дохід відображає вплив припустимих змін у процентних ставках на чистий процентний дохід Банку за один рік, що виникає внаслідок розривів активів та зобов'язань за строковістю до перегляду процентної ставки, яка відображає строковість до перегляду базової ставки для інструментів з плаваючою (змінюваною) процентною ставкою та строковість до погашення для інструментів з фіксованою процентною ставкою. У таблиці 2.7 наведено результати чутливості звіту про прибутки та збитки та інший сукупний дохід (за методом розривів строковості до переоцінки) за останніх 5 років.

Таблиця 2.7

Чутливість звіту про прибутки та збитки та інший сукупний дохід а 2016-2020 рр.*

	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	30.09.2020
Активи	49 748 266	64 019 770	77 095 448	99 494 682	151 517 822
Зобов'язання	47 861 664	63 007 153	5 251 093	96 033 933	146 208 054
Різниця між активами та	1 886 602	1 012 617	1 844 355	3 460 749	5 309 768

зобов'язанн ями					
--------------------	--	--	--	--	--

*Примітка: виконано автором

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів(деривативів). З метою управління ринковим ризиком банком застосовуються наступні інструменти: встановлення лімітів на суму конкретної угоди щодо купівлі або продажу, якщо вона укладається на умовах, за яких результат її проведення залежить від коливання ринкових цін, встановлення ліміту на загальний розмір валютної позиції, встановлення ліміту на сукупний розмір інвестиційного портфеля, оцінка волатильності котирувань, розрахунок лімітів вкладень в цінні папери на основі розрахованих Stop Loss лімітів та діапазону зміни котирувань цінних паперів, позаплановий перегляд лімітів у випадку різкої зміни кон'юнктури ринку або значного зниження ресурсної бази банку, формування резервів на покриття можливих збитків [29].

За підсумками роботи служби внутрішнього аудиту зроблено загальний висновок про те, що в Укргазбанку відсутні непідконтрольні ризики, тобто інтереси клієнтів надійно захищені зваженою стратегією керівництва, надійною системою внутрішнього контролю, професійністю та високою відповідальністю персоналу.

Таблиця 2.

2.3 Аналіз системи внутрішнього контролю у банках України

Постановою правління НБУ №88 від 2 липня 2019 року затверджено Положення про організацію системи внутрішнього контролю у банках України та банківських групах. Постанова набирає чинності з дня,

наступного за днем її офіційного оприлюднення. [30] Розробка Положення здійснювалась у співпраці з банківською спільнотою та міжнародними експертами. Враховуючи обсяг завдань, які мають виконати банки, постановою НБУ передбачений піврічний період імплементації норм Положення (до 2 січня 2020 року).

Цією ж постановою визнано такою, що втратила чинність, постанову №867 від 29 грудня 2014 року "Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України". Оновлення вимог до побудови та функціонування системи внутрішнього контролю в банках базується на положеннях нової редакції настанов Європейського органу банківського нагляду про корпоративне управління (вересень 2017 року) та методологічних засадах міжнародного стандарту COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission).(рис.2.2)

Оновлення Положення про СВК спрямоване на:

Вдосконалення підходів щодо організації та функціонування

Застосування елементів методології COSO та критеріїв їх впровадження для оцінки комплексності, ефективності та адекватності СВК

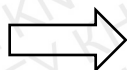
СВК банку

Посилення ролі ради банку в управлінні СВК

Рада банку несе повну відповідальність за створення комплексної, адекватної та ефективної СВК

Запровадження моделі 3-х ліній захисту

Використання єдиної моделі для розподілу обов'язків між підрозділами банку

Підвищення культури контролю

Необхідна атмосфера «tone at the top»:
 - корпоративні цінності
 - культура контролю
 - обізнаність працівників щодо їх ролі у СВК

Вдосконалення вимог до формування

банком внутрішньобанківських

документів щодо СВК

Банк розробляє внутрішньобанківські документи, що охоплюють всі компоненти СВК

Рис.2.2 Напрямки оновлення Положення про СВК

*Примітка: складено автором

Документ визначає основні цілі та принципи організації та функціонування комплексної, адекватної й ефективної системи внутрішнього контролю, які встановлюються та виконуються за всіма напрямками діяльності банку та/або банківської групи на всіх організаційних рівнях, та встановлює мінімальні вимоги щодо організації цієї системи, функціонування якої спрямоване на забезпечення ефективності корпоративного управління в банку та/або банківській групі.

Банк інтегрує систему внутрішнього контролю в систему корпоративного управління банку шляхом:

- створення відповідної організаційної структури;
- визначення у внутрішньобанківських документах повноважень, підпорядкованості, підзвітності, опису та розподілу функціональних обов'язків осіб, які задіяні у функціонуванні системи внутрішнього контролю, їх відповідальності та порядку взаємодії.

Система внутрішнього контролю банку складається з таких компонентів:

- контрольного середовища,

- управління ризиками, притаманними діяльності банку, включаючи комплаєнс-ризик,
- контрольної діяльності в банку,
- контролю за інформаційними потоками та комунікаціями банку,
- моніторингу ефективності системи внутрішнього контролю банку;

Система внутрішнього контролю банку має забезпечувати досягнення операційних, інформаційних та комплаєнс-цілей діяльності банку, визначених у його стратегії та бізнес-плані.

Інформаційні цілі діяльності банку передбачають забезпечення цілісності, повноти та достовірності фінансової, управлінської та іншої інформації, що використовується для ухвалення управлінських рішень; створення інформаційних потоків як за вертикаллю, так і за горизонталлю організаційної структури банку. Така інформація включає звітність банку з фінансових та нефінансових питань, що надається зовнішнім та внутрішнім користувачам.

Комплаєнс-цілі діяльності банку передбачають забезпечення організації діяльності банку з дотриманням вимог законодавства України, нормативно-правових актів Національного банку, внутрішньобанківських документів, стандартів професійних об'єднань, дія яких поширюється на банк. Банк визначає цілі системи внутрішнього контролю банку та за потреби цілі нижчого рівня (підцілі) цієї системи, які мають бути деталізованими, вимірюваними, досяжними, доречними, мати визначений термін досягнення та бути доведеними до відповідних працівників банку.

Банк створює та впроваджує систему внутрішнього контролю, що ґрунтується на розподілі обов'язків між підрозділами банку, крім функцій, які віднесено до виключної компетенції ради/правління/комітетів банку відповідно до положень законодавства України, нормативно-правових актів Національного банку України. Цей розподіл базується на

застосуванні моделі трьох ліній захисту (рис.2.2). Впровадження моделі трьох ліній захисту не тільки у системі управління ризиками, а й цілісно у комплексній СВК. Перед банками постає завдання забезпечити не тільки попередній та поточний контролю, а й впровадити заходи з незалежного моніторингу СВК другою лінією захисту та оцінки ефективності, комплексності та адекватності СВК третьою лінією захисту. Вимоги до розробки і застосування ефективних заходів контролю для запобігання, виявлення та виправлення недоліків та критерії оцінки ефективності СВК визначені новим положенням НБУ.

1 ЛІНІЯ ЗАХИСТУ
ЗАХИСТУ ↓

2 ЛІНІЯ ЗАХИСТУ
↓

3 ЛІНІЯ
↓

Бізнес-підрозділи / Підрозділи підтримки – ініціювання, здійснення та відображення операцій в обліку та поточне управління ризиками	Підрозділи з управління ризиками та комплаєнса – забезпечення виявлення, вимірювання, моніторингу, контролю, пом'якшення та звітування щодо ризиків	Підрозділ внутрішнього аудиту–оцінка ефективності СВК на основі критеріїв, затверджених Радою банку
<ul style="list-style-type: none"> - виконання заходів контролю в поточній діяльності; - аналіз дієвості контролів (наприклад, шляхом самооцінки контролів) з встановленою у внутрішньобанківських документах періодичністю; - розробка заходів з вдосконалення контролів; - контроль керівниками підрозділів 1-ої лінії захисту за дотриманням контролів, усуненням виявлених порушень - інформування підрозділів 2-ої лінії 	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення функціонального контролю в межах процесів 2-ої лінії захисту; - моніторинг ефективності СВК банку на 1-ій лінії захисту, тестування контролів; - надання рекомендацій підрозділам 1-ої лінії захисту за результатами моніторингу; - консолідація інформації про недоліки СВК, отриманої від підрозділів 1-ої та 3-ої ліній захисту; 	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення функціонального контролю в межах процесів 3-ої лінії захисту; - проведення аудиторських перевірок діяльності підрозділів банку, зокрема, оцінка ефективності контролів на 1-ій та 2-ій лініях захисту; - звітування Раді банку щодо виявлених порушень/ недоліків СВК, аналіз причин їх виникнення; - надання рекомендацій/ пропозицій Раді

<p>захисту щодо виявлених порушень;</p> <ul style="list-style-type: none"> - розробка заходів для усунення виявлених порушень на підставі рекомендацій підрозділів 2-ої та 3-ої ліній захисту 	<p>перевірок внутрішніх, зовнішніх аудиторів, НБУ;</p> <ul style="list-style-type: none"> - звітування Раді/Правлінню банку щодо порушень/недоліків контролю та надання висновків щодо достатності заходів для підвищення ефективності СВК на 1-й та 2-й лініях захисту 	<p>банку щодо заходів підвищення ефективності СВК</p>
--	--	---

Рис.2.3 Модель трьох ліній захисту

*Примітка: складено автором за джерелом

Банк затверджує внутрішньобанківські документи щодо винагороди з метою забезпечення ефективного корпоративного управління та сприяння дотриманню корпоративних цінностей. Банк упроваджує систему управління ризиками в банку як складову частину системи внутрішнього контролю банку. Банк здійснює контрольну діяльність шляхом виконання заходів з контролю з метою надання достатньої впевненості керівникам банку щодо досягнення банком цілей його діяльності. Система внутрішнього контролю банку має забезпечувати достатню впевненість керівників банку щодо досягнення цілей діяльності банку з урахуванням судження банку щодо впровадження необхідних видів внутрішнього контролю. Банк розробляє, затверджує та впроваджує внутрішньобанківські документи, що встановлюють цілі, яких планується досягти в результаті здійснення заходів з контролю, регламентують порядок здійснення заходів з контролю, та забезпечує їх відповідність

поточній діяльності банку. Окремо передбачено контроль за інформаційними потоками та комунікаціями банку та порядок проведення моніторингу ефективності системи внутрішнього контролю. [31].

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В БАНКУ

3.1. Досвід зарубіжних банків щодо організації системи внутрішнього контролю

Існуючі в різних країнах системи внутрішнього контролю мають багато спільного, оскільки принципи їх організації близькі до прийнятих Базельським комітетом з банківського нагляду.

Таблиця 3.1

Еволюція міжнародних підходів до методології внутрішнього контролю*

Рік	Підходи до методології вк
1977 р.	Закон про корупційні практики за кордоном [США]
1992 р.	Міжнародні стандарти COSO з внутрішнього контролю [Комітет організаційспонсорів Комісії Тредвея]
1995 р.	Критерії контролю [Канадський інститут дипломованих бухгалтерів]
1998 р.	Керівні принципи з організації системи внутрішнього контролю у банках [Базельський комітет з банківського нагляду]
1999 р.	Внутрішній контроль: Керівництво для директорів [Інститут дипломованих бухгалтерів Англії та Уельсу]
2013 р.	Міжнародні стандарти COSO з внутрішнього контролю (оновлені) [Комітет організаційспонсорів Комісії Тредвея]
2017 р.	Настанови про корпоративне управління [Європейський орган банківського нагляду]

*Примітка: складено автором за джерелами

У Франції функції банківського нагляду належать до спеціального органу - Банківської комісії. Нею здійснюється контроль за дотриманням

кредитними організаціями законодавства, а також їх фінансовим становищем. З метою здійснення своїх повноважень Банківська комісія наділена правом здійснення перевірок на місцях.

Основними в організації внутрішнього контролю у французьких банках є такі принципи :

1. За всією сукупністю операцій і на всьому їх протязі повинен здійснюватися контроль з боку служб або осіб, відмінних від тих, які можуть брати участь в цих операціях (так званий контроль першого рівня).
2. Операції повинні періодично контролюватися внутрішніми незалежними службами, очолюваними керівником служби внутрішнього контролю, якому його ієрархічне становище дозволяє без затримки виходити на керівництво банку (контроль другого рівня).
3. Керівники повинні мати в своєму розпорядженні інструменти управління, зокрема, для оцінки прийнятих ризиків і прибутковості операцій; крім того, вони повинні визначати межі зобов'язань по кожній категорії операцій.
4. Вирішальний орган (адміністративний або наглядова рада), за сприяння в разі необхідності з боку аудиторської ради, повинен здійснювати нагляд за ефективністю системи внутрішнього контролю.

В умовах жорсткої конкуренції на світових фінансових ринках банківська система Франції має явно виражену тенденцію до концентрації банківського капіталу та його об'єднання з капіталом промисловим. Бурхливий розвиток отримали фінансові конгломерати, які мають наступну структуру: материнська компанія (банківська або небанківська) і дочірні, що функціонують на фінансових, страхових та інших ринках. У зв'язку з цим, велика увага приділяється побудові внутрішнього контролю на консолідованій основі.

Особливістю банківської системи Франції є наявність так званих центральних органів, які є посередниками між органами нагляду і

кредитними становами [32]. Вони представляють професійні інтереси кредитних інститутів в наглядових органах, але з іншого боку контролюють дотримання нормативних актів кредитних інститутів в наглядових органах, але з іншого боку контролюють дотримання нормативних актів кредитними інститутами, здійснюючи адміністративний, фінансовий і технічний контроль.

Інспекційні підрозділи цих органів здійснюють так званий контроль третього рівня. Інструменти управління і попередження ризиків, які використовуються керівництвом, припускають, що керівники повинні визначити ліміти для всіх видів ризиків і рівні делегування. Загальні і оперативні ліміти повинні поєднуватися між собою для полегшення контролю. Встановлені ліміти і рівні делегування повинні регулярно - не менше одного разу на рік переглядатися в залежності від ряду факторів. Перед виходом на нові ринки проводиться аналіз всіх видів ризику. Керівники повинні постійно дбати про ефективність використовуваних систем контролю. Директивний орган (наглядова рада або інший вищий орган) представляє інтереси вкладників (інвесторів), які в разі серйозних труднощів повинні будуть надати необхідну фінансову допомогу кредитній організації. Директивний орган отримує від виконавчого органу і через керівника служби внутрішнього контролю інформацію про діяльність та про результати внутрішнього контролю не рідше, ніж два рази на рік. Звіти про проведення контролю другого рівня подаються в директивний орган на вимогу.

Також директивний орган може отримати сприяння з боку аудиторської комісії, яку він призначає і якій ставить задачу. При цьому, установа аудиторської комісії не є обов'язковим. Аудиторська комісія покликана сприяти директивному органу при виконанні функцій з внутрішнього контролю та повинна здійснювати перевірку якості ведення фінансової документації та методів ведення бухгалтерської звітності. Комісія повинна

складатися виключно з працівників, які не мають відношення до керівництва підприємства. Аудиторська комісія повинна здійснювати свою діяльність у взаємодії з бухгалтером-ревізором і керівником служби внутрішнього контролю.

В основу побудови систем внутрішнього контролю банками США прийняті принципи концепції COSO, які є ключовими також в проведенні банківського нагляду.

Інспектори Федеральної резервної системи США (далі ФРС) проводять регулярні перевірки діяльності кредитних організацій, які, перш за все, спрямовані на оцінку ефективності механізмів внутрішнього контролю відповідно до принципів моделі COSO [33].

Відповідно до даної моделі внутрішній контроль в банках США будується на основі п'яти взаємопов'язаних компонентів: контрольне середовище, оцінка ризику, операції контролю, інформація та комунікації, моніторинг і виправлення помилок.

Середовище контролю визначається вищим керівництвом банку, яке мотивує ефективне функціонування системи внутрішнього контролю. Важливими елементами середовища контролю є:

- етичні цінності, що встановлюються в кодексі етики кредитної організації;
- прийом на роботу компетентних співробітників;
- ідеологія керівництва і стиль роботи;
- організаційна структура - каркас для досягнення цілей внутрішнього контролю, що визначає ключові області повноважень, відповідальності і системи підзвітності;
- розподіл повноважень і відповідальності;
- участь ради директорів банку і комітету з аудиту в роботі банку. Рада директорів стверджує загальну політику банку, на основі якої діє вище керівництво. Члени ради несуть відповідальність за компетентність

керівництва і реалізацію керівництвом обраної стратегії. У великих банках повинні бути створені комітети з аудиту, що складаються з незалежних директорів, які не є членами вищого керівництва банку.

У Великобританії, Італії, Нідерландах банківський нагляд уповноважені здійснювати виключно центральні банки. У Канаді і Швейцарії органи нагляду відокремлені від центрального банку. Банківський нагляд в широкому розумінні включає в себе власне нагляд за банками, так званий дистанційний, або документарний, і інспектування (інспекційні перевірки на місцях). Залежно від особливостей окремих країн нагляд неоднаково трактується. У ряді країн, наприклад у Великобританії, акцент робиться на документарний нагляд; в інших, наприклад в США, - на регулярне та всебічне вивчення стану кожного банку при проведенні інспекції на місці. Для більшості країн характерне поєднання дистанційного контролю за діяльністю банків на основі аналізу звітних документів з виїздом інспекторів для перевірки в банки. При цьому органи нагляду взаємодіють зі службами зовнішнього і внутрішнього аудиту банків.

Нагляд з боку Банку Англії за діяльністю комерційних банків здійснюється за допомогою збору статистичної інформації, звітів бухгалтерів, відвідувань банків і регулярних офіційних співбесід з їх керівництвом. Зустрічі з керівництвом банку - одна з головних особливостей нагляду у Великобританії. Крім того, Банк Англії практикує проведення тристоронніх нарад, в яких крім названих посадових осіб беруть участь також відповідальні за фінансовий звіт бухгалтери банків, які призначаються Банком Англії. У їх функції входять перевірка роботи систем обліку і контролю банку та періодичний звіт про його фінансовий стан, підтвердження виконання банками вказівок Банку Англії, а також інформування останнього щодо достовірності та повноти наданої йому статистичної звітності. Згідно із законом про банки ці особи мають право в

разі потреби повідомляти керівництво Банку Англії про результати перевірки, якщо вони викликають сумніви. Крім того, в Банку Англії створений спеціальний відділ розслідувань, до складу якого входять 11 бухгалтерів, які проводять консультації і при необхідності разом з правоохоронними органами беруть участь в розслідуваннях з метою виявлення протиправної діяльності окремих банків, що відбивається на стані банківського сектора в цілому.

У Нідерландах нагляд за діяльністю банків, а з 1991 р і інвестиційних компаній, здійснюється Управлінням нагляду центрального банку. Штатний склад Управління входять 50 осіб, включаючи завідувача, його 4 асистентів, радника, фахівців в області аналізу, секретаря. Кожен з асистентів керує роботою 2 головних ревізорів, що мають у своєму підпорядкуванні 2 співробітників (ревізорів). Більшість працівників управління (30 осіб) - професійні дипломовані аудитори. Ревізори несуть повну матеріальну відповідальність за діяльність закріплених за ними банків, здійснюють документарний нагляд, при необхідності виїжджають з перевіркою в кураторів ними кредитні установи. Більш досвідчені ревізори курирують більше число банків або банки знаходяться в скрутному становищі. На одного ревізора в середньому припадає 7-8 невеликих банків або банки, які мають незначні проблеми банків, або 1 великий банк, у якого виникли серйозні проблеми.

Ревізор діє в тісному контакті з зовнішнім аудитором, перевіряючим його піднаглядний банк. Він ретельно вивчає щомісячні та річні звіти банку та листи зовнішнього аудитора на адресу правління за підсумками проведених ним перевірок. Не рідше 1 разу на рік проводиться зустріч працівників банківського нагляду із зовнішнім аудитором відповідного банку, під час якої ревізор має можливість отримати додаткову інформацію за результатами аудиторських перевірок розрахунків річних фінансових показників банків.

Кожні 2-3 роки проводиться зустріч керівництва комерційного банку та центрального банку країни, в ході якої обговорюються напрями діяльності комерційного банку. За підсумками наради підписується документ, що фіксує укладені сторонами угоди.

3.2. Шляхи удосконалення системи внутрішнього контролю в банках України

Система ефективного внутрішнього контролю – це важлива складова управління комерційним банком, яка є основою безперервного його функціонування. З метою забезпечення надійності, законності, ефективності, а також безпеки банківських операцій та діяльності кожен комерційний банк повинен мати внутрішній механізм, який захищає від потенційних помилок, втрат та різноманітних порушень.

Питання організації надійної та ефективною системи внутрішнього контролю завжди було надзвичайно актуальним для банків України. Особливого значення воно набуває в період нестабільності та кризи в банківському секторі, а також у посткризовий період. Це пояснюється особливим місцем фінансових установ у системі взаємовідносин між клієнтами, акціонерами, працівниками і регуляторами банків. Банки у своїй діяльності зіштовхуються зі значними ризиками і потребують періодичного підтвердження своєї надійності для збереження довіри клієнтів [34].

Відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку України, система внутрішнього контролю банку — це сукупність його організаційної структури, процедур, заходів із внутрішнього контролю, спрямованих на досягнення банком своїх цілей, забезпечення ефективності та результативності здійснення операцій, збереження активів, забезпечення ефективності корпоративного управління і комплаєнс [35]. Ефективна система внутрішнього контролю є одним із важливих факторів надійності

банку, дотримання ним установлених регуляторних вимог і збереження його репутації на ринку. Для попередження негативних сценаріїв у діяльності банків потрібна зміна підходів до впровадження та оцінки системи внутрішнього контролю як елементу корпоративного управління. Особливо важливо забезпечити залученість усіх працівників банку до контрольної діяльності на трьох рівнях діяльності [36]. Необхідність запровадження нових форм і методів контролю в комерційних банках викликана також посиленням конкурентної боротьби між банками і потребою в упровадженні нових методів управління ризиками, активами і пасивами банків, прагненням підвищити ефективність ухвалення рішень управлінським персоналом та іншими чинниками [36]. Основні вимоги до організації внутрішнього контролю в банках України були визначені Національним банком України в Положенні про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах, затвердженому рішенням Правління Національного банку України від 02.07.2019. Відповідно до вимог цього Положення, процедури внутрішнього контролю мають бути інтегровані в усі процеси і систему корпоративного управління банку. При цьому контрольна діяльність має здійснюватись із дотриманням передбачених Національним банком України принципів та з урахуванням особливостей діяльності кожного конкретного банку. Внутрішній контроль повинен забезпечуватись вищим керівництвом банку і здійснюватися усіма працівниками для досягнення операційних, інформаційних та комплаєнс-цілей [37].

Система внутрішнього контролю банку має складатися із таких взаємопов'язаних компонентів:

- управління ризиками;
- контролю за дотриманням норм (комплаєнс);
- моніторингу ефективності системи внутрішнього контролю;
- контрольної діяльності;

- контролю інформаційних потоків і комунікацій;
- контрольного середовища [38].

Кожен із зазначених компонентів потребує належної регламентації, упровадження і незалежної оцінки підрозділу внутрішнього аудиту.

Банки мають упроваджувати процедури внутрішнього контролю, зокрема такими способами:

- організаційно (шляхом забезпечення розподілу повноважень і відповідальності, регламентації, впровадження, оцінки контрольних процедур і обмежень, ефективного обміну інформацією);
- методологічно (шляхом забезпечення опису системи внутрішнього контролю, визначення періодичності і строків заходів з контролю, фіксування відповідальності працівників);
- технологічно (шляхом забезпечення автоматизації процедур контролю із урахуванням економічної доцільності таких заходів).

Основними напрямками впровадження системи внутрішнього контролю мають бути:

- досягнення цілей банку (у т. ч. стратегічних і бізнес-цілей);
- забезпечення ефективності діяльності банку, зокрема управління його активами і пасивами та збереження активів;
- забезпечення ефективності системи управління ризиками;
- дотриманням вимог щодо комплаєнс;
- забезпечення достовірності, повноти, об'єктивності і своєчасності ведення бухгалтерського обліку, складання та оприлюднення звітності;
- управління інформаційними потоками та інформаційною безпекою.

Додатково, виходячи із пріоритетів своєї діяльності, банки можуть обирати інші напрями впровадження посиленних контрольних процедур.

Надзвичайно важливими компонентами системи внутрішнього контролю є також поточний і періодичний моніторинг ефективності системи

внутрішнього контролю та її періодична оцінка підрозділом внутрішнього аудиту. Відповідальність за забезпечення функціонування системи внутрішнього контролю має бути покладена на наглядову раду і правління банку [39].

Для ефективної імплементації регуляторних вимог щодо внутрішнього контролю банкам насамперед потрібно провести оперативний аналіз поточного стану системи внутрішнього контролю на предмет її відповідності новим вимогам. До такого аналізу можна залучити підрозділи внутрішнього аудиту, комплаєнс або незалежних експертів. Для ефективної імплементації регуляторних вимог щодо внутрішнього контролю банкам насамперед потрібно провести оперативний аналіз поточного стану системи внутрішнього контролю на предмет її відповідності новим вимогам. До такого аналізу можна залучити підрозділи внутрішнього аудиту, комплаєнс або незалежних експертів [40]. Наступним кроком має бути розгляд результатів аналізу вищим керівництвом і визначення найбільш пріоритетних напрямів упровадження системи внутрішнього контролю. Для забезпечення надійності, законності, ефективності, безпеки банківських операцій і діяльності кожен банк повинен мати внутрішній механізм, який захищає його від потенційних помилок, втрат і різних порушень.

Протягом 2018—2019 років Національним банком України були суттєво оновлені регуляторні вимоги, направлені на посилення та оптимізацію внутрішніх контрольних процедур у діяльності банків, зокрема:

- установлені вимоги до організації та функціонування системи управління ризиками у діяльності банків і банківських груп;
- переглянуті методичні рекомендації щодо організації корпоративного управління в діяльності банків;
- визначені вимоги до організації ефективної системи внутрішнього контролю в діяльності банків і банківських груп.

Затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах стало одним із найбільш вагомих кроків у напрямі чіткого врегулювання порядку здійснення банківських контрольних процедур[40]. Можна розглянути десять основних змін щодо організації внутрішнього контролю, які суттєво вплинуть на діяльність банків.

1. Установлення нових принципів організації системи внутрішнього контролю. Окрім раніше визначених регулятором десяти принципів, банки додатково повинні враховувати при організації системи внутрішнього контролю принципи адекватності, обачності, ризик-орієнтованості, інтегрованості, безперервності. Нові принципи передбачають організацію контрольних процедур із урахуванням особливостей діяльності кожного банку (його розміру, бізнес-моделі, масштабів діяльності, видів та складності операцій, профілю ризику тощо).

2. Забезпечення участі всіх працівників у функціонуванні системи внутрішнього контролю. Для банків установлені вимоги щодо інтеграції внутрішнього контролю в усі процеси на усіх організаційних рівнях управління. Функціонування системи внутрішнього контролю має забезпечуватись відповідно до моделі трьох ліній захисту із залученням бізнес-підрозділів і підрозділів підтримки (перша лінія захисту), підрозділів з управління ризиками і комплаєнс (друга лінія захисту), підрозділу внутрішнього аудиту (третья лінія захисту). При цьому наглядова рада банку має забезпечити функціонування системи внутрішнього контролю і контроль за її ефективністю, а правління — виконання відповідних рішень.

3. Поширення вимог щодо системи внутрішнього контролю на рівень банківських груп. Станом на 01.09.2019 в Україні функціонувало 26 офіційно визнаних банківських груп, до складу яких входять 104

фінансові установи (зокрема, страхові компанії, фінансові та лізингові компанії, інші учасники ринку). Банки, які входять до складу банківських груп, повинні імплементувати регуляторні вимоги до системи внутрішнього контролю не лише на своєму рівні, а й на рівні відповідної банківської групи [41].

4. Деталізація повноважень суб'єктів системи внутрішнього контролю. Суб'єктами системи внутрішнього контролю банку визначені: наглядова рада і правління, колегіальні органи, бізнес-підрозділи, підрозділи підтримки, підрозділ з управління ризиками, підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс), підрозділ внутрішнього аудиту, інші керівники і працівники банку, що здійснюють внутрішній контроль відповідно до вимог внутрішніх документів. Національним банком України достатньо деталізовані основні функції та сфери відповідальності всіх суб'єктів системи внутрішнього контролю, зокрема визначено відповідальність керівників усіх підрозділів банку за організацію і впровадження заходів із внутрішнього контролю.

5. Класифікація видів внутрішнього контролю. Банкам запропоновано таку класифікацію видів внутрішнього контролю, які вони повинні обирати та впроваджувати у своїй діяльності :

1) залежно від моменту здійснення контролю:

попередній - передуює виконанню дії або операції;

поточний - здійснюється під час виконання дії або операції;

подальший - здійснюється після виконання дії або операцій та спрямований на виявлення недоліків, виправлення допущених помилок.

Банк забезпечує послідовне поєднання попереднього, поточного і подальшого контролів з метою підвищення дієвості та ефективності контролю;

2) залежно від призначення контролю:

превентивний - спрямований на попередження порушень та ризиків;
виявляючий - спрямований на виявлення ризиків;
коригуючий - спрямований на уникнення/пом'якшення реалізованих ризиків;

3) залежно від суб'єкта контролю:

самостійний контроль - здійснюється працівником самостійно;
подвійний контроль - здійснюється двома (або більше) працівниками (принцип "двох пар очей");
колегіальний контроль - здійснюється колегіальним органом;
автоматизований контроль - здійснюється автоматизованою системою;

4) залежно від періодичності здійснення:

функціональний (постійний) - проводиться на регулярній основі;
періодичний - проводиться згідно з установленою у внутрішньобанківських документах періодичністю;

5) залежно від обсягів контролю:

повний - охоплює весь обсяг відповідного процесу банку;
портфельний - проводиться за групами функцій, операцій, договорів;
вибірковий - проводиться за окремими відібраними елементами відповідного процесу банку.

Метою здійснення контрольних заходів має стати запобігання порушенням, їх виявлення і подальше виправлення.

6. Визначення способів і напрямів упровадження системи внутрішнього контролю. Способи і напрями впровадження системи внутрішнього контролю мають бути взаємопов'язаними і сприяти досягненню цілей внутрішнього контролю.

7. Визначення компонентів системи внутрішнього контролю. Нові вимоги передбачають, що система внутрішнього контролю банку має складатися з таких взаємопов'язаних компонентів: — контрольного середовища (сукупності суб'єктів, процедур та внутрішніх документів щодо функціонування внутрішнього контролю); — управління ризиками (зокрема комплаєнс-ризиком); — контрольної діяльності (включення

заходів з контролю до всіх процесів); — контролю за інформаційними потоками та комунікаціями (здійснюється на всіх рівнях діяльності банку); — моніторингу ефективності системи внутрішнього контролю. Національним банком України визначено чіткі критерії впровадження кожного з компонентів системи внутрішнього контролю.

8. Зміна підходів до моніторингу системи внутрішнього контролю. Заходи банків із моніторингу системи внутрішнього контролю повинні включати періодичний моніторинг (здійснюється періодично з урахуванням особливостей процесів) і поточний моніторинг (здійснюється постійно відповідно до процесів діяльності бізнес-підрозділів і підрозділів підтримки). Такі заходи мають здійснюватись з метою оцінки якості функціонування системи внутрішнього контролю, її здатності забезпечити досягнення цілей банку та мінімізувати негативні впливи на його діяльність. Для забезпечення контролю за проведенням таких заходів наглядова рада банку має затвердити вимоги щодо здійснення моніторингу системи внутрішнього контролю.

9. Визначення критеріїв оцінки системи внутрішнього контролю. Банкам були надані орієнтовні критерії оцінки ефективності системи внутрішнього контролю, яку має на періодичній основі забезпечувати наглядова рада банку

10. Визначення вимог щодо регламентації системи внутрішнього контролю. Банкам було запропоновано мінімальний перелік питань, що мають бути врегульовані у внутрішньобанківських документах. Такий перелік складається із 44 питань, стосовно яких мають бути імплементовані відповідні вимоги [41].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі було розглянуто теоретичне узагальнення, що полягає у формуванні теоретичних основ та методичного і практичного інструментарію процесу управління внутрішнім контролем.

Це дозволило сформулювати ряд висновків, які відображають вирішення основних завдань дослідження відповідно до поставленої мети.

- 1) Стосовно банку контроль може бути не тільки зовнішнім, а й внутрішнім. Система внутрішнього контролю — це важлива складова управління комерційним банком, яка є основою безперебійного його функціонування. Дієві заходи внутрішнього контролю сприяють вирішенню головних завдань банку, досягненню ним стратегічних та оперативних цілей. Така система спонукає співробітників банку дотримуватися чинного законодавства та нормативних актів, а також розробленої банком політики, планів, внутрішніх правил та процедур, вчасно виявляти та знижувати ризик непередбачених витрат чи втрати репутації банку.
- 2) УКРГАЗБАНК — провідний ЕКОбанк України, який піклується про довкілля, фінансуючи проекти з енергоефективності та відновлюваної енергетики. На сьогодні Банк є беззаперечним лідером у «зеленому» фінансуванні. УКРГАЗБАНК, як і всі банки мережі Green Bank Network, працює за трьома напрямками. Перший —

фінансування альтернативної енергетики – сонячної, гідроенергії, енергії вітру тощо. Другий – фінансування енергозберігаючих технологій: починаючи від встановлення енергозберігаючих лампочок до величезних проектів модернізації устаткування. І третій напрям – захист довкілля. Банк входить до п'ятірки найбільших банків України за обсягом активів. 94,94% акціонерного капіталу Банку належить Державі Україна в особі Міністерства фінансів України. За понад 26 років роботи клієнтами Банку стали 2,1 млн українців та майже 70 тисяч корпоративних клієнтів. Банк представлений у всіх областях України. Сьогодні УКРГАЗБАНК – це динамічна фінансова установа, яка надає як традиційні, так і унікальні інноваційні продукти та послуги.

- 3) Суб'єктами системи внутрішнього контролю в Банку є Наглядова рада Банку, Правління Банку, служба внутрішнього аудиту, головний бухгалтер і його заступники, департамент ризик-менеджменту, керівники структурних підрозділів і працівники, які здійснюють внутрішній контроль відповідно до наданих повноважень. Вагомою складовою внутрішньобанківського контролю, є комплаєнс, який трактується як відповідність діяльності банку законодавству, стандартам та етичним нормам ведення бізнесу, тобто засвідчує юридично-правову компетенцію банківських службовців. Постановою правління НБУ №88 від 2 липня 2019 року затверджено Положення про організацію системи внутрішнього контролю у банках України та банківських групах. Розробка Положення здійснювалась у співпраці з банківською спільнотою та міжнародними експертами. Цією ж постановою визнано такою, що втратила чинність, постанову №867 від 29 грудня 2014 року "Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України". Оновлення вимог до побудови та функціонування

системи внутрішнього контролю в банках базується на положеннях нової редакції настанов Європейського органу банківського нагляду про корпоративне управління (вересень 2017 року) та методологічних засадах міжнародного стандарту COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission).

- 4) Також можна зробити висновок, що сучасна світова практика показує вищий рівень та статус внутрішньобанківського контролю і значно ширші функції, ніж в банках України на сьогоднішній день. Внутрішній контроль у банках на Заході розглядається як важливий орган ради директорів, за допомогою якого забезпечується збереження та збільшення цінності банку для акціонерів, клієнтів, співробітників і наглядових органів.
- 5) Національним банком України на сьогодні визначено мінімальні вимоги до організації системи внутрішнього контролю, які потребують подальшої імплементації та посилення з урахуванням особливостей діяльності кожного окремого банку. Упровадження ефективної системи внутрішнього контролю з дотриманням регуляторних вимог і використанням кращих міжнародних сприятиме стабільності вітчизняної банківської системи. Нові регуляторні вимоги матимуть значний вплив на діяльність усіх банків, а подальше впровадження ефективної системи внутрішнього контролю сприятиме розвитку не лише окремих фінансових установ, а й банківської системи України в цілому, стимулюючи відновлення довіри населення до банків і забезпечуючи їхнє стабільне функціонування. При цьому банки чи банківські групи, з урахуванням особливостей своєї діяльності, можуть установлювати більш поглиблені підходи до побудови і функціонування системи внутрішнього контролю з урахуванням критеріїв, що відповідають стратегічним цілям їхньої діяльності. Банківським установам

потрібно впровадити методика оцінки ефективності системи внутрішнього контролю для вчасного запобігання ризикам, що супроводжують діяльність банків, і пов'язаних із ними фінансових чи репутаційних втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

1. 1.-Фінансовий облік і аудит у банку: Навч. посібник / За ред. Герасимовича А.М. -К: КНЕУ, 2010. - 543 с
2. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика / Л. М. Кіндрацька. – К.: КНЕУ, 2002. – 286 с.
3. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України / С. М. Губенко, О. П. Мозгова; ред.: О. І. Кіреєв. - Х. : Штрих, 2000. - 360 с. - укр.
4. Обозинська С.М. Облік і аудит у банку. Навчальний посібник. / За заг. ред. д-ра е. н., проф. С. К. Реверчука – К.: Знання, 2007. – 630 с.
5. Організація та методика аудиту підприємницької діяльності: [навч. посіб.] / Петрик О.А., Савченко В.Я., Свідерський Д.Є. / За ред. О.А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2008. – 472с.
6. Внутрішній аудит у банку : навч. посібник / О. М. Сарахман, О. І. Скаско, О. Д. Вовчак, О. К. Волкова. – К. : УБС НБУ, 2015. – 239 с
7. Шпаковська Т.Л. Служба внутрішнього аудиту - її мета, роль та функції. - проблеми економічної безпеки підприємств в умовах ринкових відносин і роль внутрішнього аудиту в її забезпеченні. Доклади і доповіді. - Одеса, 2002, с.2-7.
8. Дікань Л. В., Шульга Н. В. Внутрішній контроль. Х.: ХНЕУ, 2005. 60 с.
9. Кочетков В.М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку : Теоретико-методологічні аспекти. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 53.
10. Навчально-науковий інститут бізнес-технологій УАБС СУМДУ: Основні питання організації внутрішнього банківського контролю . URL:<http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/discip/okb/bs/Tema2.pdf>

1. 11.Банківська система України. Правові засади організації / О. П. Орлюк. - К. : Юрінком Інтер, 2003. - 239 с. - укр.
2. 12. Аудит банків : Учеб.пособие/ Под ред. Г.Н.Белоглазовой, Л.П.Кроливецкой, Е.А.Лебедева. – М.:Финансы и статистика, 2002. – С. 54.
- 13.Губенко С.М., Мозгова О.П. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України / За ред. Кіре-єва О.І. – Харків : Видавництво "Штрих", 2000. – С. 7.
3. Колодізєв Д.М., Чмута І.М., Губарева І.О. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері : Навч. посіб. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2004. – С. 37.
4. Сп'як Г. І., Фаріон Т. І. Облік і аудит у банках : Навчальний посібник. – К. : Атіка, 2004. – С. 28.
5. Шелудько Н.М. Управління фінансовою стійкістю комерційних банків. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – С. 157.
6. Кочетков В.М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку : Теоретико-методологічні аспекти. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 53.
7. Сайт НБУ: Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах . URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/%D0%94%D0%9C_pr_2019-10-7_8.pdf?v=4
8. Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України від 29.12.2014 №867. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14#Text>
- 14.Укргазбанк 2020: основна інформація, огляд послуг. URL: [\[https://finsee.com/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA/\]](https://finsee.com/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA/)

15. Фінансова звітність АБ «Укргазбанк» за 2016-2020 рр. URL: https://www.ukrgasbank.com/about/fin_results/
16. Сайт УКРГАЗБАНКУ: Про банк. URL: <https://www.ukrgasbank.com/about/>
17. Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України від 29.12.2014 №867. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14#Text>
18. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму [Текст] : монографія / [С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Л. Г. Левченко, Т. А. Медвідь] ; під заг. редакцією О. М. Бережного. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 75 с.
19. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104
20. УКРГАЗБАНК: Система управління ризиками. URL: https://www.ukrgasbank.com/ru/about/corporate_management/risk_control
21. Агентство «Кредит-Рейтинг»: Кредитні рейтинги. URL: <https://www.credit-rating.ua/ru/about/common/>
22. Сайт НБУ : Дані наглядової статистики - Економічні нормативи 10.2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2>
23. Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах від 02.07.2019 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19#Text>
24. Система Федерального резерву // Універсальний словник-енциклопедія. — 4-те вид. — К. : Тека, 2006.
25. Равреба М. США: за добу регулювальники закрили ще три банки / М. Равреба URL: <http://www.imk.com.ua/ua/news/info/87325f>

26. Омельчук Я. А. Як змінилися вимоги до організації внутрішнього контролю у банках України? [Електронний ресурс] / Я. А. Омельчук // ЛІГА.НЕТ. URL : <https://blog.liga.net/user/iaomelchuk/article/34348>.
27. Тарасенко О. Чому сучасні банки мають оновити систему внутрішнього контролю / О. Тарасенко // Фінансовий клуб. — 2019. URL: <https://finclub.net/ua/blogs-all/chomu-suchasni-banky-maiutonovyty-systemu-vnutrishnoho-kontroliu.html>.
28. Стефанюк Б. Концептуальні підходи щодо створення ефективної системи внутрішнього контролю в банку / Б. Стефанюк // Вісник НБУ. — 2007. — № 4. — С. 57—61.
29. Кравченко О. В. Методологічні засади внутрішнього контролю в банках / О. В. Кравченко // Наукові записки. Економіка. — 2011. — Вип. 16. — С. 378—379.
30. Рудницький В. С. Форми контролю діяльності банківських установ / В. С. Рудницький // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2013. — Вип. 1. — С. 18
31. Скаско О. І. Перспективи розвитку внутрішньосистемного контролю в банках / О. І. Скаско // Науковий вісник НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22. — С. 306
32. Скаско О. І. Система контролю банківської діяльності в Україні: теорія та практика : монографія / О. І. Скаско. — Львів : Тріада плюс, 2012. — 308 с.
33. Спяк Г. Система внутрішнього контролю банків України: стан та тенденції розвитку / Г. Спяк, Т. Фаріон // Економічний аналіз. — 2010. — Вип. 7. — С. 166—169.
34. Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах : затверджено постановою Правління Національного банку України № 88 від 02.07.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19>.

35. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : затверджено постановою Правління Національного банку України № 64 від 11.06.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>].
36. Національний банк України: Банківські групи України. URL: <https://bank.gov.ua/supervision/registration/bankgroups>
37. Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах : затверджено постановою Правління Національного банку України № 88 від 02.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19>.
38. Скаска О. І. Система контролю банківської діяльності в Україні: теорія та практика : монографія / О. І. Скаска. — Львів : Тріада плюс, 2012. — 308 с Скаска О. І. Перспективи розвитку внутрішньосистемного контролю в банках / О. І. Скаска // Науковий вісник НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22. — С. 306.
39. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : затверджено постановою Правління Національного банку України № 64 від 11.06.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>].
40. Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах від 02.07.2019 № 88. .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19>.
41. Ярослав Омельчук: Як змінилися вимоги до організації внутрішнього контролю у банках України? URL: <https://blog.liga.net/user/iaomelchuk/article/34348>